

הרב שאול ישראלי זצ"ל

תרומת איברים מן המת - הסכמת הנפטר ומעמד המשפחה*

א. איברים מן המת - הסכמה לתרומה ונשיאת כרטיס תורם

שאלה:

האם אדם רשאי או חייב להסכים בחייו לתרום אברים לאחר מותו?

האם יש היתר או חובה גם לחתום ולשאת כרטיס תורם?

תשובה:

יש רשות ובעלות לאדם על גופו בעודו חי¹, פרט למגבלות הקיימות מבחינה איסורית שקבעתן התורה והן: איבוד עצמו לדעת², לחבול בעצמו³, ומסירת עצמו לסכנה⁴, וכיו"ב.

משום זה לא נאסר לאדם לתרום אבר מגופו לצורך פקוח נפש של חברו⁵, וכן תרומת דם גם לצורך ריפוי חולה אף שאין בו סכנה⁶. שכיון שעושה זאת לצורך חשוב, אין קיים בו האיסור שאסרה תורה לחבול בגופו⁷.

ונראה שאותה זכות לתרום מגופו קיימת לאדם, כמתן רשות לשימוש הצלה גם כאשר לאחר מותו⁸. ואין למישהו מבני משפחתו רשות להתנגד

* ראתה התשובות מסר הגר"ש ישראלי זצ"ל בכתב ידו (כולל ההדגשות) לעורך "אסיא", לקראת הכינוס הבין לאומי לרפואה, אתיקה והלכה שהתקיים במרכז הרפואי שערי צדק בירושלים, בקיץ תשנ"ג. בכינוס הרחיב הגר"ש ישראלי את הדברים, ודבריו הופיעו במלואם בספר הכינוס (הוצאת מכון שלזינגר, ירושלים תשנ"ד) עמ' 193-198.

1. ראה בספרי "עמוד הימיני" סי' ט"ז ס"ק טז ואילך, בויכוח שביני לבין הגרש"י זוין זצ"ל. זוהי דעתי כמבואר בפנים.

2. רמב"ם פ"ב מהל' רוצח, ב', ג'.

3. רמב"ם פ"ה מהל' חובל ומזיק, א. וראה גם ב"ק צ"ג, א.

4. רמב"ם פ"ב מהל' רוצח הל' ו'.

5. מדברי הרדב"ז שנקובע שזוהי מידת חסידות וראוי לשבח. [הובא לעיל עמ' 350-353, הערה 10].

6. ראה אגרות משה, חו"מ ח"א סימן ק"ג.

7. שו"ת רדב"ז סי' אלף נב.

8. זה יש ללמוד מהסוגיא במס' בבא בתרא קנ"ד, ב, במכר נכסיו ונתעוררו ספיקות בזכותו למכור. שגופו צריך כדיקה, ויש בה משום ניוול. ואמרו בזה שם, שהלקוחות רשאים לתבוע זאת - ניוול וניוול. והיינו משום שאחריותו נמשכת גם במותו. ועי' עוד תוס' סנהדרין מ"ו, ב, בד"ה קבורה, שיכול למחול על בזיונו.

לזה, אחר שגילה רצונו בכך⁹. ומספיק לזה גם אם יש אומדן דעת סביר, שאילו היה נשאל היה מסכים לכך¹⁰. אכן אם התנגד לכך בגילוי דעתו מפורשת, מחויבים אחרים לכבד רצונו¹¹.

המתייעץ בשאלה זו, של מתן רשות שימוש באבריו לצורך פיקוח נפש, יש לעודד אותו לזה, כאשר זוהי מצוה, שאמנם אינו מחוייב בה לאחר מיתה, ודאי תעמוד לו ביום הדין¹².

אולם עם זאת אין להמליץ לשואל בזה, על חתימת או נשיאת כרטיס תורם, מאחר שאין לזה משמעות רק במקרה של פטירתו הפתאומית, אם ע"י תאונה ואם ע"י גורם אחר מסוג דומה, ומתן ביטוי על אפשרות זו, שהיא בגדר אסון שהאדם מתפלל ומקוה שלא יגיע לזה, אינו רצוי. וכבר הזהירו חכמים מזה במאמרם: לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן¹³.

ב. מעמד משפחת הנפטר

שאלה:

מהו מעמדה של משפחת הנפטר לגבי הסכמה או סירוב לתרום

איברים?

תשובה:

מצינו שמשפחתו של אדם נפגעת ומתכזה בכוחו ובזיונו¹⁴. וכן נמצאים בני המשפחה מבוזים בבזיונו של מת¹⁵. וקרובי משפחה מצוים בטיפול קבורתו¹⁶.

9. ראה מס' ב"ק צ"א, ב: ברושת רשאי אדם לבייש את עצמו, אעפ"י שזה פוגע במדה מסוימת גם בקרוביו - פ"ו, ב שם: "ברשת דבני משפחה".

10. פסחים ד', ב: ניחא לי' לאיניש לקיומי מצוה בגופיה ובממוניה. ועי' גם חולין פ"ח ברא"ש סי' כ"ו.

11. שלמרות שגדולה מצוות פקו"נ, אדם שמת פטור הוא מכל המצוות. ואשר על כן, גם בעודו בחיים, אין לחייבו, כשעצם קיומו חל רק בזמן שהוא פטור. ואין לנו רשות על גופו, כאשר הוכח לעיל שבעלותו של אדם שמורה לו על גופו גם לאחר מותו.

12. עפ"י מאמר חז"ל: במדה שאדם מורד, בה מודדים לו. מגילה, יב, ב.

13. מס' ברכות י"ט, א.

14. ב"ק פ"ו, ב: ביישו ישן ומת. שם, צ"ג א: משום פגם משפחה. ועי' סנהדרין ע"ה, א: משום פגם משפחה.

15. עי' תוס' סנהדרין מ"ו, ב, ד"ה קבורה.

16. סנהדרין שם: המלין את מתו. ועי' ברכות רפג. יו"ד סי' שמח. ומוכח שלמרות שחיוב הוצאת הקבורה, הם רק על היורשים, וכשיש ירושה, חיוב הטיפול הוא על הקרובים.

הואיל וכן, יש להם מעמד באשר לקיחת אברים וחלקים מן המת במקרה שנדרשת תרומת אלה מן המת לצורך השתלה, שיש בה משום הצלת נפש מישראל¹⁷.

לזאת יכולים הם להופיע בתור נוגעים בדבר, ואף למנוע שימוש באברי המת אם גילה התנגדות מפורשת לזה בעודו חי¹⁸.

אולם במקרה שהסכים לכך, או שיש אומדן דעת סביר שהיה מסכים לכך אילו היה נשאל, מפאת גודל חשיבות מצוות פקוח נפש, אין ערך להתנגדותם¹⁹.

וגם אם אין לדעת מה היה רצונו של המת, מצווים בני המשפחה להסכים להשתמש באברי המת ודוחה מצוה זו את מצוות הקבורה המוטלת עליהם באיברים אלה²⁰. וימשיכו לטפל בהבאת הגוף לקבורה בכבוד הראוי.

(מקור: אסיא נט-ס (טו, ג-ד), אייר תשנ"ז, 105-107)

17. על מצוות קבורה גם בחלק קטן מן המת עיי' מל"מ סוף הל' אבל. גשר החיים ח"א, פט"ז, ב, וראה גם עמוד הימיני עמ' של ואילך.

18. לעיל פרק א' הע' 11

19. לעיל פרק א' הערה 9, 10.

20. אגרות משה יו"ד ח"ב סי' קעד בסופו.